

*Нестерук С. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації
та історії світової літератури
Рівненського державного гуманітарного університету*

БЕЛЕТРИЗОВАНА ПРОЕКЦІЯ ЖИТТЯ У ПОВІСТІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ «ШЛЯХАМИ І СТЕЖКАМИ ЖИТТЯ»

Анотація. У статті представлено белетризовану автобіографію Наталени Королевої як претензію на автентичну проекцію життя, подано контамінацію понять «шлях», «стежка» крізь призму повісті авторки «Шляхами і стежками життя».

Ключові слова: белетризована автобіографія, модус автопроекції, контамінація, вербалізація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Творча спадщина Наталени Королевої вже півстоліття виступає об'єктом пильної уваги дослідників, а сюжет її життя перетворюється на мистецтво філологічного аналізу та інтерпретації. Вочевидь, літературознавчий інтерес до незвичайної жінки, стоїка, самобутньої особистості, викликаний не лише поверненням із забуття знакових національно-інтернаціональних постатей, а й активізацією постикологічних конференцій, що досліджують наявність біографічного компонента у світовій літературній практиці (Луганськ, Чернівці).

Аналіз останніх досліджень і публікацій із теми. Не зважаючи на появу упродовж останніх років наукових розвідок М. Жулинського, Я. Поліщука, І. Голубовської, К. Буслаєва, І. Остащук, М. Васьківа, Ю. Мельникової й інших учених, які розширюють можливості реконструкції біографії «найекзотичнішої постаті в українській літературі» [1, с. 378–385], з'ясовують історіографію літературної діяльності, сюжети, образи, природу конфліктів та родо-жанрові характеристики творів кастильської грандеси, белетризована автобіографія усе ще потребує окремих досліджень, пов'язаних із гібридною формою тексту. З-поміж публікацій, що стали нещодавно актуальними, виділяється дослідження Е. Доценко, яка зосередила увагу на публіцистичній спадщині Наталени Королевої.

Мета статті – розглянути белетризовану біографію як претензію на автентичну проекцію життя, дослідити контамінацію понять «шлях», «стежка».

Виклад основного матеріалу дослідження. Белетризовані автобіографічні твори належать до літературно-документального жанру, в якому головним героєм виступає сам автор. Така межова форма літератури має на меті закарбувати видатну особистість в історії, показати визначні події в її житті, подати опис особистості з точки зору характеру й інтелектуального розвитку. Американський дослідник Пол Кендал стверджує, що документально відновити життєвий шлях індивіда можна за допомогою різних матеріалів та засобів. Водночас науковець Алан Браймен вважає головними аспектами літературної біографії ретроспективний аналіз подій, соціального оточення, поведінки та оцінок особистості.

У повісті «Шляхами і стежками життя» Наталена Королева намагається з максимальною об'єктивністю подивитись на

своє життя, розібратись у людському існуванні загалом та у внутрішньому світі зокрема. Структурно текст складається з двадцяти розділів, які взаємопов'язані та відокремлені водночас. Таку специфіку підходу повістярка виправдовує так: «Це лише ряд кинених «моменток»-фотографій з путі мого життя. Не можу назвати цю жменьку образів «спогадами». Життя мого було таке пестре та різноманітне, що на «спогади» мусила б написати кілька книжок» [2, с. 52].

Пропонуючи власну інтерпретацію життя, Н. Королева означила й жанрову специфіку твору – повість (хоча за всіма літературними параметрами текст тяжіє до роману). У «Передмові» вона це пояснила таким чином: «Дала цій праці підзаголовок «повість», бо зв'язала формою повісті ці «світлинки життя»» [2, с. 52]. Розширені пізніше жанрові межі повісті дозволили літературознавцям зарахувати повість до автобіографічної белетристики.

Відомо, що специфічними ознаками синтезу повісті та художньої автобіографії є: оповідь від першої особи; прозова форма; ретроспективність зображення; хронологічна послідовність викладу; близькість автора і героя; життя оповідача виступає протосюжетом, а його особистість – прототипом головного героя; поєднання саморефлексії з оцінними характеристиками інших персонажів; можливість вимислу, творення автоміфології; відкритість фіналу; незамкненість життєпису. У такому творі важливим компонентом виступає естетична цінність тексту, що досягається пропорційним співвідношенням художніх і допоміжних елементів, точністю «фактичного матеріалу», достовірністю «зображуваних подій, які часто поєднуються з домислами, накладанням на факти авторських симпатій чи антипатій» [3, с. 19].

Дві повісті Наталени Королевої «Без коріння» та «Шляхами і стежками життя» дослідник І. Голубовська вважає «складовими частинами своєрідної автобіографічної діалогії. Хоча в їх основу й покладено події із життєпису літератора, твори різняться за способами відбору та за ракурсами відтворення реальних фактів» [4, с. 1]. Можемо припустити, що в автобіографічній повісті зафіксована інтерпретація набутого досвіду, його переосмислення, структурування, які пов'язані з пережитим минулим і прогнозованим майбутнім. Важко сказати, до чого більше вдається письменниця: містифікації своєї біографії чи достовірного відтворення історії роду.

Життєвий шлях повістярки стає персоналізованим, духовно утворюючим текстом, що самоорганізовується відповідно до обраних моментів. Головними рисами такого тексту є свобода самовираження автора, щирість внутрішньої позиції, набутий духовного досвіду, збіг позиції автора та героя. При нагоді зазначимо, що відомий літературознавець І. Набитович у прозі літераторки виділяв групу автобіографічних повістей, які міс-

тять «елементи нестримного фантазування» [5, с. 17–18]. Очевидно, що використовувати текст «Шляхами і стежками життя» як історичне джерело варто з обережністю (Х. Глагау), оскільки автобіографічна форма репрезентує більше художній бік, ніж точність фактів із життєпису письменниці.

Перші розділи повісті «Шляхами і стежками життя» – презентація родових таємниць, відомостей про батьків та інших родичів, способу життя, побуту, відчуттів та суперечок членів сім'ї. Визначальною рисою для випробування їхніх характерів та ідей стає символічна закоріненість у ґрунт «Іспанії». Зокрема, сама авторка відчуває тісний зв'язок із Кордовою: «Серед численних наймень та титулів мого роду є одно, мені миле: «de Cordova» [2, с. 54]. Маврська Кордова відмітила мене своєю печаткою. Позбутись її не можу». Корені стилю, яким володіє авторка, розлого пояснені у тій самій «Передмові»: «Що ж до способу моєї нарації – мабуть, є це підсвідомий відгук лектур, якими я захоплювалась в молодості, у віку між 14–19 роками. В ту добу мого життя улюбленими моїми авторами були маврські чи власне мазарабські історики та аналісти. У тому періоді мого життя я добре знала арабську мову. Навчили мене її мої вуйки, обоє солідні вчені, які знали її, як свою власне іспанську» і доповнює: «...не можу виправити свій «нечитальний» рукопис, навикнувши за молоді літа до арабського письма. Вже більш як 40 літ не чую арабської мови, забула вже її, але рукопис лишився подібний на арабський» [2, с. 54].

Словесний автопортрет розгортається довкола таких тем твору, як історія роду, дитинство в маєтку бабусі, знайомство з близькою і далекою ріднею, навчання й виховання в монастирі, кохання, вступ до археологічного інституту, вивчення живопису в Академії мистецтв, співу та музики в консерваторії, заміжжя, письменницька та театральна діяльність тощо.

Відомий американський педагог та психолог Джером Брунер зазначав, що людське життя – це історія, а історії «не відбуваються в реальному житті, вони радше конструюються людьми в їхніх головах» [6, с. 10]. Автобіографічне самоконституювання може будь-яку реальну подію перетворити у вагомий життєвий історію або залишити незначним епізодом, адже залежить від того, для кого наратор творить текст і з якою метою його розповідає. Ретроспективна форма композиції повісті «Шляхами і стежками життя», історії про життя Еугенію, батька Адріана, вуйка Лоренсо, тітоньку Інес, коханого Іскандера, Елени Блавацької, чоловіка Василя Короліва-Старого та інших героїв перетворюються у своєрідні смислові домінанти, які маркують та організують життєвий шлях Естрельїти.

Композиційно життєпис письменниці вкладається в установлену схему, яка екстраполюється на реального автора та його прототипи: сирітське дитинство, монастирська наука, потрібне заміжжя, війна, втрата чоловіка, доживання віку в Мельнику. Звичайно, правдоподібні історії (любовних взаємин з Іскандером, Зуаробом, Альфонсо, Василем) проходять певну трансформацію, і, щоб простежити їх тотожність, необхідно звертатися до «документальних» джерел.

Спосіб оповіді, який нині прийнято називати фрагментарним, Наталена Королева визначає як «маврський» і наголошує, що ґрунтувався він на перескакуванні з факту на факт, не пов'язував події між собою, а подавав їх у вигляді окремих оповідань. Така форма нарації нагадує письменниці «пестру, несподівану казку», а критикам – «жіночу дріб'язковість, як у заборному вишиванню».

Чітка внутрішня організація тексту зумовлює його фрагментарність. Проте така позиція літераторки є однією з особливостей її таланту і допомагає поступово розкривати не лише таємниці тексту самого життя Наталени, а й контекст епохи, в якому він розгортався. Промовистою деталлю є роздуми авторки про гідність та рівність людей. Зокрема, на прикладі іспанців письменниця показує, що в країні відсутня межа між грандом та пастухом (хліборобом), бо кожен з них відчуває власну значимість.

У повісті «Шляхами і стежками життя» Н. Королева постійно творить мозаїку шляхів: вони складаються під впливом по-різному трактованих реальних та уявних подій. Обираючи інтерпретації міжподієвих конфігурацій, читач розуміє, що між ними важко побудувати ієрархічний зв'язок, знайти послідовність. Адже сама літераторка виконує подвійну функцію: перебуває в ролі автора та героїні водночас. Наприклад, вибір імені Стелла для новонародженої дитини отримує літературне оформлення у вигляді розповіді про дружбу батька, графа Адріана, із французьким астрономом Камілем Фламаріоном. Ось як про це згадує письменниця: «Молода Фламаріонова дружина, яка мала наймення Стелла, як і слід дружині астронома і в пам'ять якої Адріан вирішив назвати дочку, якщо її матиме, загинула вельми трагічно: їй схотілось спробувати лету в аеростаті – явищі тоді цілком новому. Аеростат упав. І в числі офір була пані Стелла Фламаріонова» [2, с. 71].

Часопросторовий континуум твору охоплює майже півстоліття і допомагає відтворити не тільки культурні й ментальні характеристики доби, епохи, а й уточнити, поглибити систему поглядів та уявлень Королевої на життя. Ширші узагальнення щодо усвідомлення індивідуальної самості дають змогу обрати імена героїнь: Ноель, Карменсіта, Естелья. Авторка, називаючи героїню гордим іспанським іменем Естелья, що в перекладі означає «зірка», намагається підкреслити непросту натуру дівчини. Її рішучість, мужність, подекуди фемінізованість вказують на дивовижну внутрішню силу та непрогнозованість характеру. Красу та внутрішнє багатство Естельї доповнюють часова і просторова парадигми. Для прикладу: вертикальна парадигма «верху» і «низу» стає наскрізною завдяки образам зірки й дороги.

Надзвичайно показовим є той факт, що назва повісті «Шляхами і стежками життя» зорієнтована на контамінацію понять «шлях» та «стежка», що реалізують ремінісценції Святого Письма. Образи-міфологеми дороги, шляху, стежки є універсальними, оскільки пов'язані з метафорою духовних та реальних мандрів, пошуком кращої долі, напрямком діяльності людини, способом її життя, життєвим шляхом загалом.

Традиційно образ шляху, стежки базується на фольклорній основі й передбачає невідворотність того, що присудила доля. Образ шляху створює просторові уявлення як по горизонталі, так і по вертикалі. У наукових джерелах сакральний символ шляху трактується як «духовне випробування, початок нового етапу буття» [7, с. 317]. Водночас релігієзнавство репрезентує опозицію вузького та широкого шляху (вузький шлях веде до життя, а широкий – до загибелі). Таким чином, шлях – це життєва путь, низка випробувань, що постає в той чи інший проміжок існування людини, шлях душі в потойбічний світ; а стежка – це вузький, іноді важкодоступний, короткий шлях до об'єкта. Концепт «шляху», «стежки» можна розглядати також як метафору пам'яті. Адже саме пам'ять робить людину людиною, а не народом.

З іншого боку, авторський підхід до образу-символу «шляху» і «стежки», можливо, уособлюють дві умовних групи персонажів у повісті. Першу складають ті герої, метою життя яких є пошук суті існування, душевного спокою, щастя, другу – ті, що відчують розчарування, біль, втрату мрії. Тому Наталена Королева охоче вводить до тексту сцени та епізоди, в яких йдеться про свободу вибору шляху. Особливо це підкреслює постать іспанського короля Альфонсо XII, який є рабом монаршого статусу. Концептуальне наповнення символічних образів «шляху» і «стежки» літераторка прагне об'єднати у парадигму «життя». Погляд на минуле, теперішнє, майбутнє, віднайдення себе в цьому просторі перетворює зазначені образи на єдиний правильний життєвий вибір. «Шлях» і «стежка» вербалізують не соціум, а цілісність життя, в якому зафіксовані позиції не залежать від віку чи набутого досвіду. У результаті такого поєднання «шлях» перетворюється на прагнення волі, щастя, а «стежка» асоціюється з вузькістю та замкненістю людського світогляду на проекції життя. Озираючись назад, тільки наприкінці повісті письменниця усвідомить сенс справжнього щастя: «Жити непомітною, прихованою, як квіточка у траві. І не жити тільки для себе, думаючи тільки про себе» [2, с. 371]. Власне, обидва вказаних трактування відображають різноманітні аспекти ідейно-тематичної своєрідності повісті Н. Королевої.

Риси сповідального жанру присутні на різних рівнях тексту: чуттєва тональність оповіді змінюється від діалогічної до суто монологічної форми і навпаки. Часовий та хронологічний маркери в окремих розділах відсутні або замінюються «простором пригадування» (Алейда Ассман) – образом місця розгортання подій. Простір індивідуальної пам'яті включає в себе різноманітні асоціативні зв'язки, що окреслюють фізичні та чуттєві відчуття. Відповідно, сублімація життєвих явищ реалізується через приписування іншим персонажам вражень, переживань, досвіду самої повістярки: «Естрельїта притулилась голівкою до вуйка. А він притис її до себе. Йому здавалось, що тримає в руці ясний вогник дитячої душі, як тримали ліхтарі-lucerna ті, що шли лабіринтом катакомб...» [2, с. 92]. Сенсорика не тільки прискорює процес читачького сприйняття, а й демонструє міцний зв'язок із сімейною історією.

Змістовою домінантою оповідки залишається пам'ять, як суб'єктивна реальність, яка репрезентує ціннісно-сміслові орієнтації індивіда. Простір пам'яті у Н.Королевої конструюється емоціями, обставинами, часом, місцем і закарбовує важливі миті буття. Авторка «сліди спогадів» демонструє вже у фрагментах дитинства: «Дівчинку в бабуниному домі доглядали, навчали, виховували, дбали, щоб була здоровою. Естрельїта мала все, крім вільного повітря та сердечного тепла. Мала все, за що можна заплатити... Єдиний явний промінь сердечності знаходила, коли їй щастило вирватись з «панського будинку» й втікти до баби Северини, що доглядала дріб у маєтку. Там було затишно й тепло. Пахло сушеним зіллям, розвішаним пучками і пучечками по стінах. Баба Северина була «зілійниця» й вміла лікувати» [2, с. 81].

Сюжетно вільна форма викладу доповнюється розлогіми примітками наприкінці повісті. Це уривки з інформацією про

осіб, обставини, місця й час дії. Вони дають змогу письменниці робити акцент на дрібних деталях, які є важливим елементом композиції та частково розкривають її модус автопроекції. Очевидно, що об'єктом пошуку стають сліди автентичного авторського «я», які відкривають завісу процесу морального становлення повістярки.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків. Автобіографічне «я», пам'ять та різні просторові парадигми (горизонтальні, вертикальні, часові) мають на меті продемонструвати динамічність образів, акцентувати увагу на поетиці автентичного «я» та розкодувати мозаїку естетичної картини світу Наталени Королевої. Творчий доробок письменниці ще чекає на свого дослідника.

Література:

1. Шевчук В. Загадковий і мінливий світ Наталени Королевої / В. Шевчук // Шевчук В. Дорога в тисячу років: Роздуми, статті, есе. – К.: Рад. письм, 1990. – С. 378–385.
2. Королева Н. Шляхами і стежками життя / упор. Т. Сергіюк. – Рівне: Вид.-во Дятлик (видання планується коштом міського бюджету відповідно до Програми розвитку книговидавничої справи та сприяння збільшенню випуску книжкової продукції місцевих авторів у 2017 році).
3. Літературознавча енциклопедія: в 2 т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 607 с.
4. Голубовська І. Творчість Наталени Королеви в контексті розвитку української літератури першої половини ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / І. Голубовська; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 191 с.
5. Набитович І. Художній всесвіт на палімпсестах минулого (Літературні обрії Наталени Королевої) / І. Набитович // Королева Н. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? Повість, роман, новели, оповідання, спогади. – Дрогобич, 2007. – С. 17–18.
6. Брунер Дж. Життя як нарратив / Дж. Брунер // Постнекласическа психологія. – 2005. – № 1. – С. 10.
7. Головащенко С. Біблієзнавство. Вступний курс: Навчальний посібник / С. Головащенко. – К.: Либідь, 2001. – 496 с.

Нестерук С. Н. Беллетристическая проекция жизни в повести Наталены Королевой «Путями и тропами жизни»

Аннотация. В статье представлена беллетристическая автобиография Наталены Королевой как претензия на аутентичную проекцию жизни, подана контаминация понятий «путь», «тропа» сквозь призму повести автора «Путями и тропами жизни».

Ключевые слова: беллетристическая автобиография, модус автопроекции, контаминация, вербализация.

Nesteruk S. Life's belles-lettres projection in Natalena Koroleva's story "Ways and paths of life"

Summary. The article presents belles-lettres autobiography of Natalena Koroleva as a pretension on the authentic view of life, the contamination of notions "path" and "way" was presented in the light of author's story "Ways and paths of life".

Key words: belles-lettres autobiography, modus auto projection, contamination, verbalization.